

УДК 37.017:37(477)(092)

Ірина КУЧИНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої
і вищої освіти та управління навчальним закладом
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: kaf_pedagog@kprnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

У статті акцентується увага на ключових аспектах формування громадянських ціннісних орієнтирів підростаючої особистості у педагогічних поглядах Ніли Йосипівни Волошиної (1940–2010 рр.). Підкреслюються основні напрями виховання громадянина-патріота у педагогічній спадщині вченої (громадянський, духовний, патріотичний, естетичний). Зазначається, що метою громадянсько-патріотичного виховання, за переконаннями вченої, є надання народу України допомоги у пізнанні й засвоєнні національних, моральних та духовних цінностей, які відповідають стратегічним цілям розвитку суспільства, забезпечують гармонію взаємин людини із соціальним і природнім середовищем. Наголошується на важливості закріплення в масовій свідомості громадян історично притаманних українському народові високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової духовної спадщини. Акцентується, що пріоритетними ціннісними орієнтирами підростаючої особистості повинні бути визначенні Патріотизм й Духовність.

Ключові слова: Ніла Волошина, формування, громадянське виховання, особистість, цінності, розвиток.

Громадянське формування підростаючої особистості це та проблематика, яка була, є і без сумніву залишається найактуальнішою і найдоцільнішою. Сьогодні (у часи окупації Криму і війни на Донбасі) як ніколи гостро перед педагогічною громадою постало завдання сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними особистими якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно. Зауважимо, головна мета громадянського виховання в умовах сьогодення – це підготовка молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, взаємопов'язаному світі, визнання й прийняття цінностей, що є головними, визначальними. Сьогодні Україна прагне сформувати європейський стиль громадянської культури (інтегральна системна властивість, що характеризується мірою сформованості суспільно-значущих інтегративних громадянських якостей, генетично заданих і соціально набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції громадянської поведінки і зовнішніх громадянських ста-

влень особи в процесі її життєдіяльності та самореалізації). У цьому контексті цілком очевидно, що формування громадянської культури особистості є невідкладною потребою організації педагогічного процесу навчальних закладів України на сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньої системи з урахуванням спрямованості на розвиток індивідуальної своєрідності, громадянської активності, *перебудови навчально-виховної системи з процесуального на результативний підхід*. Сьогодні, як ніколи гостро повстає проблема громадянського формування особистості, патріота-громадянина, який своїми діями й вчинками зробить країну розвинутою, багатою, самодостатньою.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що проблематика громадянського формування особистості була і залишається в центрі наукової уваги багатьох вітчизняних вчених, а саме: Антонюк Р. «Національне та громадянське виховання учнів та студентів, як аспект полікультурного виховання» (2001); Бех І. «Формувати у дитини почуття цінності іншої людини» (2001); Боришевський М. «Виховання громадянської свідомості особистості» (2001); Вишневецький О. «Ще раз про народження громадянина» (2002); Сухомлинська О. «Громадянськість, як феномен виховання» (1999); Чорна К. «Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина

незалежної України» (1995); Вербицька П. «Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах» (2010); Кучинська І. «Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби» (2015) та ін. Важливим вважала громадянсько-патріотичний аспект виховної діяльності й відомий вітчизняний педагог, вчена Ніла Йосипівна Волошина («Українська література напередодні реформування освіти» (2000); «Критерії оцінювання і система обліку знань, умінь і навичок школярів» (2003); «Про Державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур» (2004); «Словом диво зросло» (2005); «Спогади про незабутніх» (2006); «Якість освіти і перспективні педагогічні технології» (2006); «Слово до Матері» (2007); «З любов'ю до рідного слова» (2007); та багато ін.). Зазначимо, у своїх роботах педагог завжди підкреслювала вагомий фактор значимості національних, громадянських й патріотичних ціннісних орієнтирів у процесі формування світогляду дітей і молоді – майбутнього України.

Мета статті: висвітлити і проаналізувати ключові аспекти формування громадянських ціннісних орієнтирів підростаючої особистості у педагогічних поглядах Ніни Волошиної.

Цілком очевидно, важливість проблеми громадянського виховання учнівської молоді на сучасному етапі суспільного розвитку зумовлена новими соціально-політичними реаліями. Українське суспільство заглиблюється у пошук спільної для всіх громадян системи демократичних цінностей. Особливістю громадянського виховання в Україні є підготовка молодого покоління до виконання громадянського обов'язку в умовах недостатньої сформованості демократичних традицій і практики громадянського суспільства.

У такій проблематичній ситуації важливого значення набуває якісне формування громадянської ідентичності, здатності й готовності молоді людини до усвідомленого вибору, активної участі у суспільних процесах, встановлення конструктивних відносин на засадах соціального партнерства. Безперечно, формуючи громадянина, ми повинні виховувати й патріота Держави, який живе життям свого народу, знає його біди і конкретними справами дбає про добробут співвітчизників. Патріотизм сьогодні є нагальною потребою національної Дер-

жави України, громадянського суспільства, адже саме високий рівень патріотизму українського народу здатен забезпечити соціально-політичну стабільність та гідне місце країни в цивілізованому світі. Саме такої точки зору дотримувалась й Н. Й. Волошина (1940–2010 рр.) педагог, вихователь, вчена, яка завжди вбачала стратегічним завданням виховання:

- 1) формування національно-патріотичних цінностей;
- 2) громадянську позицію і вчинки;
- 3) духовні орієнтири.

Зауважимо, у своїх роботах, виступах, доповідях Н. Й. Волошина завжди зазначала, що патріотизм в період становлення нації, розвиненого громадянського суспільства – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про своє благо та благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної і незалежної, правової, демократичної, соціальної Держави, готовність відстояти її незалежність, служити Державі і захищати її, розділяти свою долю з її долею. Так, у своїй статті «Якість освіти і перспективні педагогічні технології» («Українська література в загальноосвітній школі», № 9; 2006) педагог акцентує увагу педагогічної громадськості на важливості засобами *художнього слова* виховати сильний, вольовий характер – особистість, яка може гідно жити й працювати в демократичному суспільстві, якій чуже почуття меншовартості, особистість з високими патріотичними почуттями, яка ніколи не зрадить національні інтереси Держави і зможе представляти її на різних рівнях [с. 2]. Вчена була переконана, що через *українську й зарубіжну художню літературу* учитель залучає молодь до здобутків духовної культури людства, розвиває гуманітарне мислення, формує духовно-ціннісні орієнтації та естетичні потреби особистості, уміння вести діалог з представниками інших культур [с. 2]. Н. Й. Волошина була переконана, що у сучасній школі особливе значення повинна мати моральна, психологічна і безпосередня підготовка учнів на уроках і в позакласній роботі з літератури до *продуктивної праці в суспільстві*. Єдність навчання і виховання, на погляд педагога, вимагає тісніше зв'язувати вивчення літератури з суспільним життям трудівника демократичної держави, гідного спадкоємця минулого українського народу («Наукові і прикладні функції методики літератури», 2004). У статті «Про державні стандарти базової

вої і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератури» вчена констатує, що жити й творити в нашому суспільстві, бути *повноцінним громадянином України* неможливо, якщо не усвідомлювати себе спадкоємцем, продовжувачем і примножувачем національної культури і не знати перлин зарубіжної літератури. Н. Й. Волошина наголошувала, що тепер, коли Україна будує свою державність, її громадяни мають вивчати рідну літературу не лише як явище національного, а й світового мистецтва. Завдання школи і вчителя-словесника, за її переконаннями, – це відкрити перед молоддю світ прекрасного, ввести в нього учнів, виховуючи потребу в читанні художніх творів, розкриваючи творчі здібності та формуючи в учнів національні та загальнолюдські цінності. Цікава точка зору вченої на виховну роль «Біблії» у формуванні всебічно розвиненої особистості. Так, педагог відзначала, що вивчаючи «Біблію», необхідно підкреслювати її значення, як культурної пам'ятки християнської релігії, як скарбниці духовності багатьох народів. Тут, наголошувала Н. Й. Волошина, проводимо паралелі зі священними книгами інших релігій. Звертаємо, акцентує увагу вчена на відтворення літературних тем, сюжетів у музиці, образотворчому мистецтві, графіці, пов'язуємо вивчений матеріал з історичними подіями, відображеними у творі («Українська література в загальноосвітній школі», № 4, 2004) [с. 3]. Безперечно, «Біблія» розглядалась Нілою Йосипівною, як найвища цінність у процесі формування духовних ціннісних орієнтирів майбутнього громадянина-патріота. Християнські цінності, підкреслювала вчена, це святині, вищі стимули поведінки, вони мають завжди бути у людини. Вона була переконана, що благоговійне ставлення до них закладається в ранньому дитинстві, його засвоюють разом з рідною мовою, як і основи моралі. Святині зачіпають людину особисто, викликають щось на зразок морального обов'язку, висвітлюють почуття. Вища форма ціннісної емоції, на її погляд, це і є просвітлення почуттів. Зауважимо, Н. Й. Волошина наголошувала, що становлення майбутнього громадянина полягає в тому, що воно припускає формування в особистості потреби у вдосконаленні навколишнього світу, забезпечення особистісного приросту нею громадських цінностей, вироблення соціально значущого та історично прогресивного ставлення до життя, природи, людей, шляхів розвитку людства.

Безперечно цікавою з точки зору висвітленої проблематики є погляди вченої відносно того, що одне з ключових завдань загальноосвітньої школи полягає в утвердженні естетичної функції мистецтва слова, через яке увиразнюється висока національна ідея, формується національна самосвідомість, почуття сучасного патріота України, який спроможний гідно представляти себе і свій народ у світовій цивілізації. Так у статті «Методика літератури: проблеми, пошуки, здобутки, перспективи» (Київ, 1999) вчена наголошує на тому, що учитель повинен вводити учнів у світ прекрасного, прилучаючи їх до національного і світового мистецтва слова у взаємозв'язках з мовою, історією, релігією, філософією, музикою, живописом, а водночас з розвитком всієї світової гуманістичної естетичної сфери. Н. Й. Волошина була переконана, що «Побудова нового суспільства залежить від виховання нової людини – людини сильної волі, здатної за будь-яких умов відстояти інтереси нації, держави в цілому» [с. 2]. Одним із найдієвіших засобів формування такого громадянина, на погляд вченої, є широке використання можливостей літератури. Так, на основі вивчення життєписів і творчої спадщини видатних українських письменників (Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Лесі Українки, О. Довженка, Г. Тютюнника, О. Ольжича, О. Теліги, В. Стуса та ін.) необхідно показати, на її думку, збірний образ українця, а це стимулюватиме учнів до виховання в собі національної гідності, патріотизму, любові до землі, на якій народився і виріс, готовності захищати рідну землю [с. 2]. У статті «Вивчення української літератури в новому навчальному році» (Київ, 2002) вчена конкретизує завдання, які мають бути обов'язково виконаними під час аналізу художнього твору. А саме:

- осягнути з учнями естетичне багатство художнього твору, який вивчається;
- посилити виховний вплив художнього твору на формування в
- учнів національних та загальнолюдських вартостей;
- збагатити знання учнів морально-етичними поняттями, загальнолюдським змістом;
- формувати в учнів духовний світ, національну самосвідомість, виховувати високі патріотичні почуття;
- поповнювати історико- і теоретико-літературні знання учнів новими відомостями;

- виробляти в учнів уміння самостійно оцінювати художні твори, вчинки героїв, задум автора тощо;
- зіставляти твори рідної і зарубіжної літератур;
- розвивати художнє й логічне мислення школярів, розширювати їхній літературно-мистецький кругозір [с. 2].

Вважаємо за доцільне підкреслити, що у своїх працях Ніла Йосипівна завжди акцентувала увагу на важливості й необхідності закріплення в масовій свідомості майбутніх громадян історично притаманних українському народові високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової духовної спадщини.

Аналізуючи праці Н. Й. Волошиної цілком очевидним стає той факт, що проблема виховання громадянина, на її погляд, має бути спрямована передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму вчена вважала турботу про благо народу, готовність відстоювати незалежність Батьківщини. Саме з патріотизмом, на погляд педагога, органічно поєднуються національна самосвідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, літературу, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією. Одним з головних показників громадянської зрілості, на погляд Н. Й. Волошиної, безперечно є збереження української мови, досконале володіння нею. За переконанням вченої пріоритетними ціннісними орієнтирами формування громадянськості підрастаючої особистості повинні бути визначенні *Патріотизм й Духовність*. Реалії сучасності підказують, що цінності які розглядала вчена як ключові у процесі формування громадянина без сумніву були і залишаються найважливішими і в умовах сьогодення.

Кучинская И.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКИХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ ЛИЧНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ НИЛЫ ВОЛОШИНОЙ

В статье акцентируется внимание на ключевых аспектах формирования гражданских ценностных ориентиров подрастающей личности в педагогических взглядах Нилы Иосифовны Волошиной (1940–2010 гг.). Подчеркиваются основные направления воспитания гражданина-патриота в педагогическом наследии ученого (гражданский, духовный, патриотический, эстетический). Отмечается, что целью гражданско-патриотического воспитания, по убеждениям ученой, является

Список використаних джерел

1. Волошина Н. Й. Методика літератури: проблеми, пошуки, здобутки, перспективи / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – Київ, 1999. – Вип. 1. – с. 2-4.
2. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в новому навчальному році / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – Київ, 2002. – Вип. 4. – с. 2-3.
3. Волошина Н. Й. Про державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – Київ, 2004. – Вип. 4. – с. 2-3.
4. Волошина Н. Й. Наукові і прикладні функції методики літератури / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – Київ, 2004. – с. 4-6.
5. Волошина Н. Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – Київ, 2006. – Вип. 9. – С. 2-3.
6. Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навчальний посібник / О. Г. Кучерявий, – К.: Видавничий дім «Слово», 2014. – 440 с.
7. Кучинська І. О. Ідеї патріотичного виховання у педагогічних поглядах
8. Ніни Волошиної. Збірник наукових праць / І. О. Кучинська // Педагогічна освіта («Теорія і практика»). – 2014. – Випуск 1 (16), – С. 156-160.

References

1. Voloshyna N. Y. *Metodyka literatury: problemy, poshuk, zdobutki, perspektivy* / N. Y. Voloshyna // *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. – Kyiv, 1999. – Vyp. 1. – s. 2-4.
2. Voloshyna N. Y. *Vyvchennya ukrayins'koyi literatury v novomu Navchal'na hodu* / N. Y. Voloshyna // *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. – Kyiv, 2002. – Vyp. 4. – s. 2-3.
3. Voloshyna N. Y. *Pro Derzhavni standarty bazovoyi u povnoyi seredn'oyi osvity uchniv z ukrayins'koyi ta zarubizhnoyi literatur* / N. Y. Voloshyna // *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. – Kyiv, 2004. – Vyp. 4. – s. 2-3.
4. Voloshyna N. Y. *Naukovi y Prykladni Funktsiyi metodyky literatury* / N. Y. Voloshyna // *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. – Kyiv, 2004. – s. 4-6.
5. Voloshyna N. Y. *Yakist' osvity u perspektivni pedahohichni tekhnolohiyi* / N. Y. Voloshyna // *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. – Kyiv, 2006. – Vyp. 9. – S. 2-3.
6. Kucheryavyy O. H. *Pedahohika: osobystisno-rozvyval'ni aspekty: navchal'nyu posibnyk* / O. H. Kucheryavyy, – K.: Vydavnychyy dim «Slovo», 2014. – 440 s.
7. Kuchyns'kyu I. O. *Ideyi patriotichnye vykhovannya u pedahohichnykh Podyvymosya Niny Voloshinoyi. Zbirnyk naukovykh prats'* / I. O. Kuchyns'kyu // *Pedahohichna osvita* («Teoriya i praktyka»). – 2014. – Vypusk 1 (16), – S. 156-160.

предоставление народу Украины помощи в познании и усвоении национальных, нравственных и духовных ценностей, которые соответствуют стратегическим целям развития общества, обеспечивают гармонию взаимоотношений человека с социальной и природной средой. Отмечается важность закрепления в массовом сознании граждан исторически присущих украинскому народу высоких моральных ценностей, направленных на усвоение лучших образцов отечественного и мирового духовного наследия. Акцентируется, что приоритетными ценностными ориентирами подрастающей личности должны быть определены Патриотизм и Духовность.

Ключевые слова: Нила Волошина, формирования, гражданское воспитание, личность, ценности, развитие.

Kuchinska I.

FORMATION OF THE CIVIL VALUES OF PERSONALITY IN PEDAGOGICAL VIEWS OF NILA VOLOSHYNA

The article focuses on the key aspects of the formation of civic values of growing up personality in pedagogical views of Nila Josyphivna Voloshyna (1940–2010). It highlights the main directions of education of the patriotic citizen in pedagogical heritage of the scientist (civil, spiritual, patriotic and aesthetic). It is noted that the purpose of the civic and patriotic education, by convictions of the scientist, is providing the people of Ukraine with an assistance in knowledge and mastering of national, moral and spiritual values that meet the strategic objectives of a social development, provide harmony of human relationships with the social and natural environment. It is stressed on the importance of binding of traditions of high moral values historically inherent for the Ukrainian nation to the mass consciousness of citizens, aimed at acquiring of the best samples of the national and world spiritual heritage. The attention is paid to that fact that the priority value orientation of growing up personality should be defined as patriotism and spirituality. It is noted that civic culture is an integral feature of personality that reflects his focus on the processes of civil formation and civil behavior, a high degree of thorough preparedness to a civic activity, the ability to perform professional-creative and other social functions and self-improvement as a citizen. It highlights the bright components of emotional and spiritual spectrum of a civic personality (love for mother and motherland, inner freedom in the choice of target, content, ways and means of different types of social signification and other activity, civil pride, civil dignity, civil honor, civil responsibility for the present and the future of Fatherland, respect for national values, respect for the law and public authorities, civil courage, satisfaction of knowing their civil liberties). It is observed that teachers should make the core of interactions with children creation of conditions for their emotional experience of civil values, noble civil acts of the historical and literary characters, citizens who live today, or their significant moral rights.

Key words: Nila Voloshyna, formation, civil education, personality, values, development.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2017